

es-Sebtî hürmetine dua ettikleri, çiftçilerin kaldırdıkları buğdayın ilk ölçөгünü onun adına fakirlere verdikleri, ihtiyaç sahiplerine dağıtılan hububat, meyve, et, balık gibi ürünlere “abbâsiyye” denildiği, Ceza-yir’de muhtaçlara verilmek üzere köylülerden hububat, yağ, kurutulmuş meyve toplama işinin “abbas” diye anıldığı kaydedilmektedir.

Sebtî âyet ve hadislerle dayanarak dünya ve âhirette hayra ulaşmanın sebebinin ihsan, şerrin sebebinin de cimrilik olduğunu söylemiş, insanın arzuladığı bir şeye ulaşması için önce sadaka vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir organı rahatsızlanan kimsenin sıhhat bulması için o organa bedel olarak sadaka vermesini tavsiye eden Sebtî yağmur duasına çıkmadan önce insanlardan mutlaka sadaka dağıtmalarını ister, kuraklığın cimrilikten ileri geldiğini belirtir. Sebtî’ye göre, “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, ondan korktular; onu insan yükledi; cidden o çok zalim ve çok cahildir” meâlindeki âyet-te (el-Ahzâb 33/72) ifade edilen emanet rızıktır; gökler yağmur, yeryüzü bitkiler, dağlar kaynak suları ile bu rızık insanoğluna cömertçe sunmuş, insan ise kendisine verilen rızık ihtiyacı sahiplerinden esirgeyerek zalim ve cahil durumuna düşmüştür. Sebtî’nin, fakir olan güzel kadınlara kötülüğe düşmeleri tehlikesinden dolayı sadaka vermenin vâcip olduğunu söylediği belirtilmektedir. Sebtî ile Merakeş’te görüşen Muhyiddin İbnü’l-Arabî cömertliğine işaret ederek onu “sâhibü’s-sadaka” diye nitelemektedir (el-Fütûhât, III, 292). Sebtî’nin cömertliğini duyan filozof İbn Rüşd, Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. İbrâhim el-Hazrecî’yi görevlendirek onu takip ettirmiş ve cömertlik anlayışının, “Varlık cömertliğinin etkisi altındadır” görüşünden kaynaklandığını ve bunu aynı anlayışa sahip olan bir Grek filozofundan almış olabileceğini ileri sürmüştür (İbnü’z-Zey-yât, s. 453-454). Halbuki Sebtî’nin bu uygulaması II. (VIII.) yüzyıldan itibaren devam etmekte olan tasavvufi fütüvvet anlayışına daha uygundur. Nitekim onun, kazancının onda dokuzunu dağıttığı belirtilen mutasavvıf Sîdî Ebû Yaizzâ’dan etkilendiği kabul edilmektedir. Zaman zaman sihirbazlık, bid’atçılık, hatta zındıklıkla itham edilen Sebtî’nin çok etkileyici bir konuşma kabiliyetine sahip olduğu, kendisine muhalefet etmek için gelenlerin bile ondan etkilenerek tavırlarını değiştirdiği belirtilmekte, sohbetlerinde özellikle iba-

detlerin hikmetleri, cihadın sırrı, tevhidin mânası üzerinde durduğu nakledilmektedir.

Tasavvufta Melâmetiyye anlayışını benimseyen ve müridlerine kutub olduğunu söyleyen Sebtî’nin (a.g.e., s. 465) üç farklı tarikat silsilesi vardır. Bunlardan biri Ebû Abdullah el-Fehhâr, Kâdî İyâz, Ebû Bekir İbnü’l-Arabî vasiyetiyle Ebû Yaizzâ’ya ve İmam Gazzâlî’ye, diğeri Ebû Abdullah el-Fehhâr, Kâdî İyâz, Ebû Ali es-Sadeffî vasiyetiyle Abdülkâdir-i Geylânî’ye, üçüncüsü Ebû Muhammed Sâlih vasiyetiyle Ebû Medyen el-Mağribî’ye ulaşır. Ebû Medyen’in kurucusu olduğu Medyeniyye tarikatında Sebtî ile birlikte Sebtîyye kolu meydana gelmiş, Sebtî’den sonra bu kolda şeyhliği İbnü’l-Hakîm diye bilinen halifesi Ebû Yakûb Yûsuf b. Muhammed el-Ensârî üstlenmiştir. Ayrıca Sebtî’nin ardından Abdüsselâm b. Meşş el-Hasenî ile devam eden bu silsile Şâzeliyye tarikatının kurucusu Ebû’l-Hasan eş-Şâzeli’ye ulaşmaktadır.

Sebtî’nin sohbetlerine katılan İbnü’z-Zey-yât’ın ondan “fakih şeyh” diye söz etmesi (Aḥbârü Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî, s. 451, 454, 472, 477) onun fıkha vukufunu göstermektedir. Ayrıca Sebtî’nin Arap dili ve edebiyatı, hesap, kimya, simya gibi ilimlere vâkıf olduğu, talebelerine okuttuğu dersler arasında hesap ilminin de bulunduğu belirtilmektedir. İbn Haldûn, Sebtî’nin hazırladığı “zâyırçe-i (zâyice) âlem” ve 115 beyitlik manzum açıklamasını kaydetmiştir (Mukaddime, III, 1165-1176). Sebtî’nin kimya ile ilgili otuz dokuz beyitlik bir manzumesinin olduğu belirtilmektedir. İbnü’z-Zey-yât, Sebtî’nin sözleri ve hallerinin müridleri tarafından derlenerek yazıldığını belirtmekteyse de (Aḥbârü Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî, s. 470) bu derleme zamanımıza ulaşmamıştır. Okuduğu duaların bir kısmı günümüze kadar gelmiştir (Abbas b. İbrâhim, I, 320-322). Sebtî ile ilgili ilk risâle olan Aḥbârü Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî zaman zaman sohbetlerine katılan İbnü’z-Zey-yât tarafından hazırlanmıştır. Bu risâleden başka onun hakkında anonim bir menâkıb-nâme ile (Menâkıbu Sîdî Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî) İbnü’l-Muvakkît’in hazırladığı Ta’îrû’l-enfâs fi’t-ta’rîf bi’s-şeyḥ Ebi’l-‘Abbâs isimli bir çalışma bulunmaktadır (bk. bibl.). Ayrıca Sebtî’yi övmek ya da ruhanîyetiyle tevessül etmekle ilgili birçok şiir yazmıştır (a.g.e., I, 305, 312-318, 323).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü’z-Zey-yât et-Tâdilî, Aḥbârü Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî (a.mlf., et-Teşevvûf ilâ ricâlî’t-tasavvuf [nşr. Ahmed et-Tevfik] içinde), Rabat 1404/1984,

s. 451-477; Menâkıbu Sîdî Ebi’l-‘Abbâs es-Sebtî (Şemseddin es-Sehâvî, el-Menhelû’l-‘azbû’r-revî fi tercemetiḥi kutbi’l-evliyâ’ en-Nevevî [nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî] içinde), Beyrut 1426/2005, s. 119-142; İbnü’l-Arabî, el-Fütûḥâtü’l-Mekkiyye, Kahire, ts., III, 292; İbn Haldûn, Mukaddime, I, 431, 434; III, 1165-1176; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, Neylû’l-ibtihâc (İbn Ferhûn, ed-Dibâcû’l-muḥzeb içinde), Beyrut, ts., s. 59-63; Makkarî, Neḥḥu’l-ṭib, VII, 266-279; İfrenî, Dürerü’l-ḥicâl fi menâkıbi seb’ati ricâl (nşr. Hasan Cellâb), Merakeş 1421/2000, s. 65, 89-90, 98; Nebhânî, Kerâmâtü’l-evliyâ’, I, 503-507; J. S. Trimmingham, The Sufi Orders in Islam, Oxford 1971, s. 278; Abbas b. İbrâhim, el-‘İlâm, I, 234-325; Abdülvehhâb b. Mansûr, A’lâmü’l-Mağribi’l-‘Arabî, Rabat 1399/1979, II, 55-58; M. Azîmân, “Ebû’l-‘Abbâs es-Sebtî”, Sebte ve devrühâ fi işrâ’i’l-fikri’l-İslâmî, Tıtvân 1984, s. 247-274; M. Râbitatüddin, “Ebû’l-‘Abbâs es-Sebtî ve mecâlû Merâkeş: Mülâhazât ve tesâ’ülât”, er-Ribâṭât ve’z-zevâyâ fi târîhi’l-Mağrib, Rabat 1997, s. 58-72; V. J. Cornell, Realm of the Saint: Power and Authority in Moroccan Sufism, Austin 1998, s. 79-92; Abdullah b. Abdülkâdir et-Telîdî, el-Muṭrib bi-meşâhiri evliyâ’i’l-Mağrib, Rabat 1421/2000, s. 82-89; Abdülazîz Binabdullah, Ma’leme-tü’t-tasavvufi’l-İslâmî, Rabat 2001, II, 51-52; İbnü’l-Muvakkît, es-Sa’âdetü’l-‘ebediyye fi’t-ta’rîf bi-meşâhiri’l-hazreti’l-Merrâkûşîyye (nşr. Hasan Cellâb – Ahmed Mütefekkir), Merakeş 1423/2002, II, 281-299; a.mlf., Ta’îrû’l-enfâs fi’t-ta’rîf bi’s-şeyḥ Ebi’l-‘Abbâs (nşr. Ahmed Mütefekkir), Merakeş 2003, tür.yer.; Hasan Cellâb, “Ebû’l-‘Abbâs es-Sebtî ve mezhebüh fi’t-tekkâfüli’l-ictimâ’î”, Da’vetü’l-haḳ, sy. 361, Rabat 2001, s. 160-167, 170, 173; Kadir Özköse, “Mağribli Müslümanlar Arasında Cömertliğin Piri Olarak Tanınan Ebû’l-Abbâs es-Sebtî ve Tasavvuf Düşüncesi”, EKEV Akademik Dergisi, XI/30, Erzurum 2007, s. 141-160; Moh. Ben Cheneb, “Sebtî”, İA, X, 298-299; H. Bencheneb, “al-Sabtî”, EI² (İng.), VIII, 691-693.

REŞAT ÖNGÖREN

SEBTİYYE

(السبتيّة)

Medyeniyye tarikatının
Ahmed b. Ca’fer es-Sebtî’ye
(ö. 601/1205)
nisbet edilen bir kolu
(bk. SEBTÎ, Ahmed b. Ca’fer).

es-SEB’U’L-MESÂNÎ

(السبع المثاني)

Naslarda
Kur’an ve Fâtîha süresi için kullanılan
bir terkip.

Sözlükte “yedi” anlamındaki **seb’** kelimesiyle “katlamak, bükmek; iki katını almak” mânasındaki **seny** kökünden **mesnânın** (bir şeyin katı) çoğulu **mesâniden** oluşur ve “tekrarlanan, iki kattan ibaret olan yedi” anlamına gelir (Lisânü’l-‘Arab, “şny” md.; Kâmus Tercümesi, IV, 893-894). Terkip bu

şekliyle Kur'an'da geçmemekte, "Şu bir gerçek ki biz sana 'tekrarlanan yedi'yi ve yüce Kur'an'ı verdik" (el-Hicr 15/87) meâlindeki âyetle "seb'an mine'l-meşânî" ifadesi ve "Allah sözün en güzeline, birbiriyle uyumlu ve 'bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap' olarak indirdi" (ez-Zümer 39/23) meâlindeki âyetle kitabın (Kur'an-ı Kerîm) sıfatı olarak "meşânî" kelimesi yer almaktadır. Râgib el-İsfahânî, mesânî kelimesinin Kur'an sûreleri için kullanıldığını belirttiikten sonra Hicr ve Zümer sûrelerinde geçen bu kelimenin "zamanın geçmesiyle değerini yitiren şeylere benzemek-sizin tekrar tekrar okunan ve yeniliğini koruyan" mânasına geldiğini söyler (*el-Müfredât*, "şny" md.). es-Seb'u'l-mesânî terkihi hadislerde de yer almaktadır. Hz. Peygamber, Fâtiha'yı "Kur'an'ın en büyük sûresi" diye niteledikten sonra onun es-seb'u'l-mesânî ve kendisine verilen yüce Kur'an olduğunu söylemiştir (*Müsned*, IV, 211; V, 114; Buhârî, "Tefsîr", I/1, 15/3, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 9; Tirmizî, "Şevâbül-Kur'ân", 1). Nitekim bu terkip, namazların her rek'atında okunması sebebiyle Fâtiha sûresinin isimleri arasında yer alır (bk. FÂTİHA SÜRESİ). Resûlullah, bir başka hadiste de İncî'e karşılık kendisine mesânînin verildiğini belirtmiştir (*Müsned*, IV, 107).

Müfessirler, söz konusu iki âyetin yorumu ve birbiriyle ilişkisi hususunda farklı kanaatlere sahip olmuştur. Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas gibi sahâbîlerle bazı tâbiîn âlimlere göre Resûlullah'a verilen es-seb'u'l-mesânî, Bakara-A'râf arasındaki altı sûre ile Yûnus sûresinden (veya Enfâl ve Tevbe'nin birleştirilmiş şekli) oluşan yedi uzun sûredir (seb'-i tivâl). Çünkü bu sûrelerde farzlar ve dinî hükümler ya da ibret veren haber ve kıssalar tekrarlanmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd ile İbn Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayete göre es-seb'u'l-mesânî Fâtiha sûresidir, zira Fâtiha her namazda ve her Kur'an okuyuşta başlangıç sûresi olarak tekrarlanmaktadır. Üçüncü bir yorum ise bununla Kur'an'ın tamamının kastedildiği yönündedir. Bu anlayış değişik bir tarikle İbn Abbas'a ve tâbiînden itibaren bazı âlimlere nisbet edilmiştir. Bu yorumları nakleden Taberî, sıhatlerine kanaat getirdiği hadislerle dayanarak es-seb'u'l-mesânî ile Fâtiha sûresinin kastedildiği yorumunun isabetli olduğunu söylemiştir (*Câmi'u'l-beyân*, XIV, 69-80). Konuyla ilgili olarak ileri sürülen birinci görüş, ikisi hariç seb'-i tivâl'in Medine'de nâzil olması dolayısıyla kronolojik açıdan problemli görünmektedir. Zira Mek-

kî olan Hicr sûresinde (15/87) "verdik" anlamında mâzî sığası kullanılmaktadır. Zemahşerî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Âlûsî ve Elmalılı Muhammed Hamdi gibi müfessirler, terkipte yer alan mesânî kelimesinin içerdiği ikili sistem muhtevassından hareketle Kur'an'ın nazmında bulunan birbirine zıt, fakat edebî kuruluş içinde konuya açıklık getiren anlatımlara dikkat çekmişlerse de sistemin içinde yer alan yedi sayısının konumunu ve inceliğini açıklığa kavuşturamamışlardır.

Çağdaş müfessirlerden Emîn Ahsen Islâhî, Kur'an'da ikili ve bundan oluşan yedili bir yapı bulunduğu görüşünü savunur. Ona göre Hicr ve Zümer sûrelerindeki âyetler bunun açık delilidir. Islâhî Kur'an'ın, kendi içinde bütünlük arzeden en önemli yapı olarak tek tek sûreleri kabul etmekle birlikte sûrelerin bir araya gelerek teşkil ettiği bütünün tek bir sûrenin içerdiği anlamdan daha güçlü olduğunu söyler. Islâhî, Kur'an sûrelerinin birbiriyle eşleşerek ikili grupları oluşturduğunu, ikili grupların da belli bir düzen içinde birleşerek yedi grubu meydana getirdiğini belirtir. Fâtiha, Nûr, Ahzâb ve Hucurât sûreleri ise yedili gruptan hiçbirine girmez. Çünkü Fâtiha, Kur'an için bir önsöz mahiyetinde iken diğerleri öteki grup ve sûrelerin tamamlayıcısı durumundadır (*Birşık, Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11 [2001], s. 70-77).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 893-894; *Müsned*, IV, 107, 211; V, 114; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XIV, 69-80; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Riyad 1418/1998, III, 416; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1401/1981, XIX, 213; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Beyrut 1413/1993, V, 452; VII, 406; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid M. Fazl el-Acmâvî v.dğr.), Kahire 1421/2000, I, 151-159, 245-247; III, 9; VII, 135; VIII, 274-276; XI, 123-124; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIV, 78-79; XXIII, 258-259; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3074-3075; Abdülhamit Birşık, "Kur'an'da İç Bütünlük: Islâhî'nin Tefsir Yöntemi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11, İstanbul 2001, s. 70-77; a.mif., "Islâhî, Emîn Ahsen", *DİA*, XIX, 192.

ABDÜLHAMİT BİRŞIK

es-SEB'U'L-TIVÂL (السبع الطوال)

İmrûülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Zühayr b. Ebû Sülmâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm, Antere ve Hâris b. Hillize'nin muallakalarına verilen yedi uzun kaside anlamında isim (bk. MUALLAKÂT).

es-SEB'U'L-TUVEL (السبع الطول)

Kur'an-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe'nin (veya Yûnus) ortak adı (bk. SÛRE).

SEBÛK TEGİN (سبكتين)

Ebû Mansûr Nâsîrî'd-dîn ve'd-devle Sebûk Tegin b. Kara Beckem (ö. 387/997)

Gazneliler hânedanının gerçek kurucusu ve ilk hükümdarı (977-997).

Bugün Kırgızistan sınırları içinde yer alan Isık Göl civarındaki Barshân (Barsgan) bölgesinden veya Barshân adlı Türk boyundan olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. Bir akın sırasında komşu kabilelerden Tuhsılar'a esir düştü ve Sâ mânî Emîri I. Nûh zamanında (943-954) Buhara'ya getirildi. Burada Sâ mânî kumandanlarından Alp Tegin tarafından satın alındı (348/959). Sebûk Tegin, Alp Tegin'in himayesiyle Sâ mânî sarayında hızla yükseldi ve önemli görevlere tayin edildi. Alp Tegin onu kızıyla evlendirdi. Maiyetindeki Türk kumandanlarıyla Gazne'yi ele geçirip Türk hâkimiyetinin temellerini atan Alp Tegin'in ölümünden (352/963) sonra Sebûk Tegin onun yerine geçen oğlu Ebû İshak İbrâhim'in en güvenilir adamı oldu. Ebû İshak İbrâhim'in oğlu olmadığı için yerine Türk asıllı kumandanlardan Bilge Tegin ve onun ölümünün ardından Böri Tegin geçti. Böri Tegin'in başarısız olması sebebiyle görevden uzaklaştırılması üzerine Sebûk Tegin emirler tarafından devletin başına getirildi (366/977). Görünürde Sâ mânîler'in bir valisi gibi hareket etse de bağımsız Gazneliler Devleti'nin gerçek kurucusu Sebûk Tegin'dir.

Sebûk Tegin, devletin başına geçtikten kısa bir süre sonra Türk hâkimiyetini Gazne'den Doğu Afganistan'daki Zâbülistan bölgesine kadar genişletti. Zâbülistan asillerinden birinin kızıyla evlenerek bölge hakimiyetini kazanmaya çalıştı. Büst üzerine yürüyüp buranın hâkimi Togan Tegin'i mağlûp ederek şehre hâkim oldu (366/977 veya 367/978). Ardından Toharistan'ı ele geçirdi. Zemindâver, Doğu Gur ve Kusdar bölgelerine kadar ulaştı. Askerî açıdan stratejik öneme sahip Leşker-i Bâzâr şehri-ni kurdu. Daha sonra Hindistan'a akınlara